

**SLOVENSKÝ
NÁRODOPIS**

4

Na obálke: 1. strana: Ignác Bizmajer, Vítanie osloboditelov, fajansa (33 cm). Modra, okr. Bratislava, 1954. SNM Martin. Foto J. Dérer.

4. strana: Stavanie májov na verejnem priestranstve v drúzstevnej dedine Podbiel. Foto Nora Klepáčová 1976. Archív NÚ SAV

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

Slovenský národopis

4. 1979

OBSAH

ŠTUDIE

Soňa Burlasová: Prozaická, piesňová a výtvarná tvorba ľudu o Slovenskom národnom povstani – jej hodnoty a vzájomné vzťahy

Ján Michálek: Spomienky ľudu na Slovenské národné povstanie a súčasnosť

Viera Gašparíková: Rozprávka a svet dieťata

Peter Salner: K postaveniu detí v súčasnom dedinskem a mestskom spoločenstve

MATERIAĽY

Viera Urbancová: Vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov v období národného obrodenia a ich odraz v slovenskej etnografii

EAS — POKUSNÉ KOMENTÁRE

Eleonóra Klepacová: Zelen vo výročných obyčajoch

DISKUSIA — GLOSY

Václav Frolec: Protokol z pracovného zasadnutia medzinárodného autorského kolektívu diel Ľudová architektúra v karpatoch a prílalej časti Balkánu

Boris Putilov — Viera Gašparíková: Syntéza o folklóre so zbojníckou tematikou v karpatsko-balkánskej oblasti

ROZHĽADY

Za PhDr. Jozefom Tomešom, CSc.
(Adam Prandá)

Pawol Nedo sedemdesiatročný (Viera

Gašparíková	579
K šesťdesiatke doc. dr. Karla Fojtíka, CSc. (Adam Prandá)	581
507 Prírastky diel Kabinetu neprofesionálneho výtvarného prejavu s odbojovou tematikou v Slovenskej národnej galérii (Katarína Čierňa)	585
515 V. strážnické sympózium „Dítě a tradice lidové kultury“ (Dušan Ratíca)	594
523 VIII. medzinárodný zjazd slavistov (Soňa Burlasová)	596
531 Seminár družstevnej dediny Sebechleby (Milan Leščák)	598
VII. riadne valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SaV (Peter Salner)	599
Konferencia „Současný stav a úkoly etnografické vedy v socialistických zemích“ (Daniel Luther)	601
Konferencia o ľudovej stavebnej kultúre v československých Karpatoch (Ján Botík)	602
537 IX. etnomuzikologický seminár (Juliana Kováčová)	604
Seminarium ethnologicum X. (Kornélia Jakubíková)	608
Sympózium o chotárných sídlach v oblasti Karpát (Soňa Švecová)	609
Výstava k jubileu Josefa V. Scheybala (Václav Frolec)	611
557 RECENZIE A REFERÁTY	
Slovenské národné povstanie v histórii a kultúre Slovenska (Ján Michálek)	613
569 Childhood in Contemporary Cultures (Dušan Ratíca)	614
Sokolová G.: Současný rozvoj národnostních kultur na Ostravsku (Peter Maráky)	616
Novikovová T. T. Ilmenie a práca (Má-	

ria Dzubáková)	618	Edwards, H.: Joe Nangan's Dreaming (Mária Kosová)	638
Koncepcii zarubežnej etnologii (Daniel Luther)	619	Současná vesnice (Adam Pranda)	639
Gregorčok, I. A.: Podkonice (Ján Mjartan)	620	Pisarčíková, M. — Michalus, Š.: Malý synonymický slovník (Zuzana Profantová)	642
Tálasi, I.: A kiskunság népi Állattartása (Ján Podolák)	623	Selye, H.: K záhadám vědy (Peter Salner)	643
Petercsák, T.: Hegyköz (Zita Škovierová)	624	Gusev, V. J.: Estetika folklóru (Viera Gašparíková)	643
Russkij narodnyj svadebnyj obrjad (Kornélia Jakubíková)	626	Kutrzeba-Pojnarowa, A.: Kultura ludowa i jej badacze (Mikuláš Mušinka)	645
Eliáš, M.: Kratochvílne historky (Viera Gašparíková)	627	Literatura ludowa. (Eva Krekovičová)	646
Němcová, B.: Učen nad mistra (Viera Gašparíková)	628	Múdra nevesta (Viera Gašparíková)	648
Internacionálne a nacionálne v súčasnomu slovanskomu folklóri (Mikuláš Mušinka)	629	Samojlovič, V. P.: Narodnoje architekturnoje tvorčestvo (Jaroslav Čukanc)	650
Dej, O.: Narodno-pisenni žanry (Mikuláš Mušinka)	631	Pach, A.: Zgrzebne pałdzierze (Mikuláš Mušinka)	651
Pisni literaturnoho pochodženia (Mikuláš Mušinka)	632	Ritz, G. M.: Hinterglasmalerei (Helena Tomečková)	652
Folklor i obščestvo (Soňa Burlasová)	633	Lipman, J. — Winchester, A.: Die Volkskunst in Amerika (Helena Tomečková)	653
Pach, A.: Drzewiej pod Giewontem (Mikuláš Mušinka)	635	Premeny ľudových tradícií v súčasnosti (Václav Frolík)	655
Holbek, B.: Formal and Structural Studies of Oral Narrative (Mária Kosová)	636	Obsah 27. ročníka	658

PROZAICKÁ, PIESŇOVÁ A VÝTVARNÁ TVORBA ĽUDU O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ – JEJ HODNOTY A VZÁJOMNÉ VZŤAHY

SOŇA BURLASOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Protifašistický boj slovenského ľudu sa premietol do jeho umeleckej tvorby vo viacerých formách. Najnovšie výsledky výskumu hodnotia jeho tvorbu prozaickú, piesňovú a výtvarnú. I keď v tradičnom umení spolupôsobili tieto tri jeho línie v niektorých formách prejavu synkreticky, nemožno povedať, že by to bolo typické pre prejav obdobia, ktorým sa ideme zaoberať. Skôr možno hovoriť o samostatných smeroch rozvoja každého zvlášť a iba o sporadickom vzájomnom dopĺňaní slovesného a výtvarného prejavu. Nebolo to natoľko závislé od podmienok vzniku a funkcie týchto folklórnych druhov, ako skôr od ich štýlových špecifickostí.

Protifašistická ľudová umelecká tvorba vznikala v celom objeme z rovnakých pohnútok a zámerov. Išlo v nej o spontánnu reakciu na ideove nepriateľný vývin, ktorý sa z jeho ohniska v hitlerovskom Nemecku začal násilnými opatreniami šíriť i do našej vlasti. Mohutným popudom k uvedomieniu si obludnosti fašizmu a jeho ďalekosiahlych dôsledkov bola m n í c h o v s k á d o h o d a a rozbitie fažko vybojovanej Československej republiky. To je zlomové obdobie, ktoré otvorilo oči každému rozumnému človeku. V podnetoch k vzniku

protifašisticky zameranej tvorby má kľúčovú úlohu, a možno ho považovať nielen za ideový, ale aj za časový medzník. Ďalším medzníkom bolo Slovenské národné povstanie, ktoré mobilizovalo všetky duchovné i fyzické sily národa do rozhodného boja proti fašizmu. Povstanie spôsobilo prudký zlom v myslení ľudu, usmernilo idey do konkrétnych činov. Jeho ľudská základňa bola taká široká, že sa dotkla takmer každého obyvateľa Slovenska. Každodenný život dával konkrétné podnety aj pre umelecké stvárnenie. Preto tento časový bod považujeme za druhé kritérium chronológie protifašistickej tvorby. Tretím významným medzníkom tohto obdobia bolo oslobodenie so všetkými dôsledkami pre nový štátoprávny rozvoj a pre nové sociálne usporiadanie. Mierový rozvoj v obnovenej Československej republike a perspektíva slobodného a spravodlivejšieho života bola zadosťčinením za prinesené obete. Oslobodenie uzatváralo jednu epochu a zároveň otváralo druhú. Je prelomovým obdobím a samo podmieňovalo funkciu časti predchádzajúcej tvorby a z toho vyplývajúce jej ďalšie tradovanie, ako aj vznik a rozvoj tvorby stimulovanej novou situáciou a novou funkciou.

V ľudovej slovesnej tvorbe je jej plynulé tradovanie podmienkou existencie, keďže tvorba je viazaná priamo na osobu, na jej ústne podanie, bez ktorého budť neexistuje vôbec, budť neexistuje ako ľudová. Ojedinelé písomné záznamy sú dokumentmi jej existencie v určitom momente, časovom priereze či epoche. Sú však iba indikátormi existencie, nie existenciou samou. Preto je okrem nich potrebné poznať podmienky určitého typu tvorby, jej ideové podhubie, atmosféru, funkciu, prostredie, ako aj ďalšie konkrétné pomocné údaje, aby sme mohli na tomto základe vytvoriť hypotézu o pravdepodobnom rozsahu výskytu tejto tvorby.

Odlišná je situácia, pokiaľ ide o výtvarný prejav. Výtvarné stvárnenie myšlienky je vo výslednom tvare materiálnym produkтом, ktorého ďalší vývoj môže prebiehať samostatne, nezávisle od jeho tvorca. Pri použití grafických techník je dokonca predurčené na rozmnovenie a rozširovanie. Ba v tomto momente sprostredkovania je obsiahnutá jeho primárna funkcia, na rozdiel od jedinečných výtvarných predmetov, ktoré sa obyčajne nedostávajú za okruh najbližšieho prostredia tvorca, ktorého prevedenie a pohnutky dokumentujú. Na jednej strane sa teda zdajú okolnosti života výtvarnej tvorby priaznivejšie, jednoduchšie podmienené, na druhej strane však práve táto okolnosť predstavuje aj zraniteľné miesto. Hotový výtvarný produkt môže sice žiť nezávisle od tvorca, ale môže byť nezávisle od neho aj zničený. Takýto osud postihol aj veľa faktov aktuálneho výtvarného prejavu.

Diametrálna odlišnosť výtvarnej umeleckej tvorby od slovesnej ešte neznamená, že by celá slovesná tvorba predstavovala nejaký funkčne či existenčne nediferencovaný celok. Tu treba zase rozlišovať medzi prozaickou a piesňovou tvorbou. Podstatný rozdiel obsiahnutý v ich druhoej postate, že teda v jednom

prípade ide o relatívne voľný, improvizáčny prozaický prejav, kým v druhom prípade ide o prejav spútaný prozodic-kým kánonom, ako aj spätošou s určitou melódiou, má ďalekosiahle dôsledky pre ich tradovanie a existenciu vôbec. Pri prozaických podaniach sa individuálne či kolektívne zážitky podávajú jednou osobou a spôsobom, ktorý je pri čerstvých spomienkových rozprávaniach iba nepatrne zaťažený normou. V podstate ide iba o výstižnosť, zrozumiteľnosť a sujetosť podania. Pri rozprávaní nedávnych udalostí ide ešte aj o ich hodnotenosť. Všetky tieto podmienky sú však zamerané na hodnotenie obsahovej stránky rozprávania, i keď je tá, pravdaže, závislá od jazykovej zložky, nie však v zmysle jej štýlových či druhových príznakov. V podstate sú teda udalosti v próze stvárňované individuálne, a až po ich určitom zafixovaní v povedomí kolektívu sa vyberajú životaschopné epizódy na ďalšie tradovanie, a tak vzniká aj cyklizácia podaní okolo určitých kľúčových udalostí. Termín „kľúčový“ chápem, samozrejme, vzhľadom na zážitkovú sféru rozprávačov, nie vzhľadom na historickú vernosť. Prozaické podania spomienkového rázu teda žijú v ustavičnom procese zmien, vylepšovania, ale aj degradácií, výberu a ustaľovania, pričom principiálne platí, že za kolektívne sa považuje súhrn individuálneho v typickom či typizovanom výbere.

Pri existencii piesne platia iné zásady. Pieseň popri individuálnych skladbách neraz vzniká kolektívne, za spoluúčasti viacerých autorov súčasne, len čo sa však utvorí, jej ďalšiu existenciu ovláda v podstate zámer reprodukovať vzniknutý celok v jeho pôvodnom výzore. Nie vždy sa to, samozrejme, dari, vzhľadom na individuálne pamäťové schopnosti, ale aj vzhľadom na priležitosťný zámer obmenou aktualizovať, či ideove prispôsobiť pieseň, takže aj piesňová skladba, hoci je spútaná rýmom, rytmom, strofou, melódiou atď., variuje. Variačný

proces v piesni je však podstatne odlišný. V protiklade k próze obyčajne variuje jej obsah, kym formálne determinanty sa uchovávajú. Osobitný spôsob variácie predstavuje stavebnicový princíp, pri ktorého uplatnení sa jednotlivé strofy v podstate nezmeneného pôvodného znenia rozmanite kombinujú na základe osobného zámeru alebo pamäťových schopností speváka. Vzhľadom na relatívnu ustálenosť častí skladby alebo celého útvaru, ide v piesni o väčší zástoj typizovaných, zovšeobecnených myšlienok, či situácií. Hudobný prednes ju okrem toho posúva do poloh priležitosného alebo slávnostného, nie bežného prejavu.

Zo stručných charakteristik troch druhov umeleckej tvorby ľudu viažúcich sa na obdobie druhej svetovej vojny a boj proti fašizmu, vyplýva aj ich funkcia, priestorový a časový rozsah tvorby, ako aj možnosti ich dokumentácie.

Tažisko výtvarných prác protifašistického zamerania vznikalo v období pred povstaním a počas neho a ich hlavnou funkciou bola agitácia. Išlo v nich o lapidárne a zrozumiteľné výtvarné znázornenie odbojovej myšlienky, ktorá mala pôsobiť na iných prostredníctvom letákov, plagátov, násteniek alebo novinových ilustrácií. Rozmnožovanie sa diaľo rozmanitým spôsobom, od kopírovania až po klasickú tlač. Spôsob rozmnožovacej techniky samozrejme vplyval aj na možnosti priestorového rozšírenia výtvarného prejavu. Tu však hrali dôležitú úlohu ešte ďalšie okolnosti, medzi nimi najmä ilegalita tohto prejavu, ktorá spôsobila, že sa veľká časť letákov, plagátov a novín zámerne ničila hned po splnení ich primárnej funkcie. Preto sa uchovalo pomerne málo dokladov. Keďže v tejto tvorbe išlo hlavne o pôsobivosť a zrozumiteľnosť, jej tvorcovia siahali vedome či podvedome po vzoroch. Z cudzích vzorov možno vybadať najmä vplyv sovietskeho plagátu a agitky a z domáčich najmä vplyv jánošíkovskej

tradície, ktorá vplývala na revolučnú tvorbu tohto obdobia ako na celok.

Druhú skupinu výtvarných materiálov predstavuje spomienková tvorba ľudových umelcov, ktorá vznikala až po oslobodení a v ktorej stvárovali vlastné zážitky vo vojne a v odboji. Tematicky sa táto tvorba viaže na koncentračné tábory, boje v horách a oslobodenie. Vzhľadom na silnú vnútornú zainteresovanosť na téme, pôsobí táto tvorba emotívne. Jej priestorový dosah nemožno porovnať s agitačnou tvorbou z obdobia Slovenského národného povstania, na druhej strane je to však vyvážené dlhšou časovou účinnosťou.

V rámci obrazovo stvárnených myšlienok a zážitkov s odbojovou protifašistickou tematikou fažko určí presnú hranicu medzi tvorbou ľudovou, poloľudovou, či insitnou a umelou, nielen preto, že mnohé zachované kresby nie sú signované, ale aj pri uplatnení štýlových kritérií tu nejde o kategórie striktne rozhrančené. Tak ako v piesňovej tvorbe i tu sa štylizovali príslušníci vzdelenleckých vrstiev do ľudového prejavu a naopak, príslušníci ľudových vrstiev usilovali sa o primeraný výraz, ktorý sa vzhľadom na stvárnenú tematiku odkläňal od tradičných štýlov a techník. Najpevnejšie puto s tradíciou spája motívy, ktoré nadvázovali na revolučnú a odbojovú tradíciu minulosti, predovšetkým na jánošíkovskú tradíciu a revolučné robotnícke hnutie.

Podmienky existencie a rozvoj ľudových rozprávaní s tematikou protifašistického boja možno do veľkej miery dávať do súvisu s tým, čo sme povedali o výtvarnom prejave. Najväčší impulz k vzniku týchto rozprávaní poskytlo Slovenské národné povstanie a s ním súvisiace dramatické zážitky. Tie sa rozprávali bezprostredne po ich zažití, v tom čase však mali odlišnú funkciu. Predovšetkým informovali, šírili správy, a teda špecifickým spôsobom agitovali. Po oslobodení však podania o tých is-

tých zážitkoch nadobúdajú charakter spomienkového rozprávania. Príbehy sa dotvárajú, prehodnocujú, zovšeobecňujú, typizujú, čo znamená, že sa s faktami narába voľnejšie. Tieto podania formulujú ľudovú verziu odkazu povstania a ako hovorí J. Michálek, „humanizujú skutočnosť i dejiny“. Vzhľadom na viacnásobné opakovanie určitých podaní, na ich obrusovanie do štandardizovaného tvaru, ako aj vzhľadom na tematickú cyklizáciu, na dotváranie predstavy hrдинu, kompletizáciu sujetu a iné stránky procesu možno túto časť tvorby hodnotiť ako folklórne spomienkové rozprávanie, ktoré svojím štýlom ukazuje na pevnú väzbu s tradičným rozprávačským umením. Jeho funkcia je časove neohraničená a jeho vnútorné tvarovanie pravdepodobne bude podliehať aj v budúcnosti ďalšiemu vývinu. Spomienkové rozprávanie s tematikou odboja je teda organickou zložkou súčasného folklórneho slovesného prejavu u nás a možno ho neobmedzene dokumentovať aj v súčasnosti.

Tretí zo sledovaných prejavov — ľudová pieseň s odbojovou protifašistickou tematikou — začal vznikať pomerne skoro. Najväznejším popudom k jeho vzniku bolo rozbitie Československej republiky a z toho vyplývajúci vnútorný fašistický vývin. Už z r. 1939 máme datovaný doklad o vzniku paródie na gardistický pochod „Slováci sme od rodu“ a jej ďalšie odlišné verzie dokazujú, že išlo o tvorbu širšie rozšírenú. Do piesní vznikajúcich v tom čase sa dostávajú hlavné reálne obdobia ako predmet kritiky. Je to mníchovská dohoda a z nej vyplývajúce parcelovanie republiky, kritika domácich politických činiteľov, ktorí poslušne prisluhovali fašistickej svojvôlei, udalosti súvisiace s atentátom na Heydricha, hlad, osoba Hitlera ako stesnenie moci zla a iné. Oproti tomu sa stavia viera v slobodu, ktorú vybojujú zbrane proletárov za pomoci ruských vojakov a partizánov. Akú úlohu v tom

čase má ideová a politická jednota Čechov a Slovákov, svedčia o tom nielen slovenské piesne s tematikou udalostí dotýkajúcich sa „protektorátu Čechy a Morava“, ale aj spievanie českých piesní či použitie českých melódii v slovenských aktuálnych piesňových skladbách.

Obdobie príprav Slovenského národného povstania a jeho priebeh podnecujú tvorbu, ktorú možno zadeľať do druhej skupiny a ktorá je výrazne zameraná na agitáciu, na sprostredkovanie principiálnych myšlienok odboja. Tieto piesne nesú v sebe náboj optimizmu, nadšenia a vlasteneckého pátu. Prejavuje sa v nich vo veľkej miere česko-slovenská jednota, ale aj internacionalizmus. Puto s tradíciou v nich tvoria jánošíkovské motívy, nadväzuje sa však tiež na revolučné piesne českého a slovenského robotníckeho hnutia. V týchto piesňach vzniká syntéza sociálnych, revolučných, antifašistických a národnoslobodzovacích ideí, čo sa v niektorých prípadoch navonok deklaruje použitím starších piesní príslušného typu, čiastočne adaptovaných. Partizánske piesne sú vnútorné bohaté diferencované, pretože počas života príslušníkov Slovenského národného povstania v horách plnili rozličné funkcie. Okrem bojových pochodových piesní a vojenských piesní folklórneho typu vznikali aj lyrické piesne a hravé popevky častuškového typu.

Celá táto tvorba bola podnetmi existencie a frekvencie zameraná na príslušné historické obdobie a v súčasnosti jej predĺžený život udržujú iba sporadicke stimuly vo forme jubilejných slávností, súfaží alebo ankiet. Kým žijú jej pamätníci, viaže sa na ich vedomie. Ako aktuálna tvorba, ktorá už mala svoju úlohu, prechádza do trvalejšej ústnej tradície len nepatrnej časťou.

Inak je to s treťou skupinou piesňovej tvorby, ktorá vznikala po oslobodení a má spomienkový charakter. Tu je uhol pohľadu na udalosti súčasný, ich hodno-

tenie je podmienené uzavretím významnej historickej etapy. Stvárnenie skutočnosti je príbuzné prozaickému spomienkovému rozprávaniu, svoje miesto tu má heroizácia, zovšeobecnenie, výber, či typizácia. Táto tvorba, adekvátna dnešku, má perspektívy života v tom prípade, ak aj jej umelecké a štýlistické prostriedky zodpovedajú norme platnej v danom prostredí.

Pri piesňovej tvorbe, podobne ako bolo pri tvorbe výtvarnej, vyniká ešte jeden problém, ktorý nemožno riešiť nielen ako jednoznačne a kategoricky. Je to štýlové hodnotenie tejto tvorby, v ktorej sa často zlučujú postupy umelej profesionálnej tvorby s črtami folklórneho štýlu. Sú výtvory, ktoré majú jednoznačne folklórny charakter, a iné zase naopak možno hodnotiť iba ako prejav umelých postupov a manier. Ich autormi však môžu byť v oboch prípadoch príslušníci udových vrstiev. Čo je však dôležitejšie, tieto skladby mali v oboch prípadoch folklórnu funkciu. Pre tvorbu funkčne a ideoovo jednoznačne podmienenú boli totiž umelé výrazové prostriedky neraz nosnejšie, a preto aj používanejšie. V množstve výtvorov sa však tieto dva postupy syntetizujú a naznačujú aj v štýlistickom ohľade zjednotenie tvorby národa na ideovom základe.

V súčasnosti vznikajú vo všetkých troch druhoch spomínaných prejavov aj nové výtvory, ktoré sú inšpirované ideove pohnutým obdobím fašizmu, odbojom proti nemu, ako aj víťazstvo nad ním. Ide o tvorbu generácie, ktorá už tieto udalosti priamo nezažila, historicke poslanie tejto epochy pozná jednak z rozprávania osobných účastníkov, jednak z literatúry, školského vyučovania a masovokomunikačných prostriedkov, teda sprostredkovane. Tento prejav má v každom umeleckom druhu iný charakter.

Pokiaľ ide o výtvarné umenie, táto tvorba sa viac zameriava na hľadanie

formy ako na vlastnú výpoved, preto sťasti v nej prevláda epigónstvo. Na druhej strane sa však hľadá nadväznosť na staršie ľudové materiály, techniky, ako aj výtvarné prvky, a tým sa dosahuje nová harmónia. Celkové hodnotenie tejto tvorby by bolo ešte predčasné, ide tu však zrejme o prejav vyžadujúci iné kritériá ako tradičná ľudová tvorba.

V oblasti prózy sa tieto podania líšia najmä tým, že sa sice v nich hovorí relatívne presne o udalostiach, všetky tieto reálne sú však iba akýmsi podkladom, na ktorom vyniká pochopenie zmyslu udalostí, jej posланie, ako aj charakter účastníkov. Jazykovými črtami a štýlovými vlastnosťami sa však tieto podania nelíšia od autentických podaní a majú folklórny charakter.

V oblasti piesne možno hovoriť o vplyve folklorizmu na túto tvorbu, ktorá je do veľkej miery podmienená prehliadkami ľudového umenia, súťažami, jubilejnými slávnosťami alebo aj jedinečnými miestnymi príležitosťami, napr. pri odhalovaní pomnika obetiam fašizmu a podobne. Takto stimulovaná tvorba zlučuje prvky domácej lokálnej tradície s niektorými črtami tvorby iného regiónu, prebratej typickými prostriedkami folklorizmu. Neraz tu ide o použitie stavebnicového princípu kontaminácie. V týchto výtvoroch je závažným činiteľom prisvojenia výber vhodnej ľubozvučnej melódie alebo naopak, použitie dobre známeho domáceho nápevu. Ide o sekundárnu tradíciu, ktorá však má významnú výchovnú funkciu.

Súčasná tvorba výtvarných predmetov, spomienkových rozprávaní a piesní s protifašistickou tematikou nás však nezaujíma iba ako štýlový problém, ale hlavne ako ideový problém. Pri jej hodnotení z takéhoto zorného uhla treba považovať za veľmi významný pozitívny jav, že návraty k tejto tematike nie sú mechanickým opakováním na historicky prekonanej úrovni, ale že ich sprevádza tvorivé zaujatie. Je to živý do-

kument sily a trvácnosti ideového odkazu významného obdobia dejín na-

sich národov, v ktorom bolo treba bojovať za ľudskú dôstojnosť a slobodu.

LITERATÚRA

MELICHERČÍK, A.: Motívy odboja slovenského ľudu v ústnom podaní, Národop. zbor. Matice slovenskej VI–VII, Martin 1946, s. 200 –202.

MELICHERČÍK, A.: Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu. Slov. Národop. 9 1961, s. 358–395.

MICHÁLEK, J.: Spomienkové rozprávanie o Slovenskom národnom povstani na Podjavorinsku. Slov. Národop. 12, 1964, s. 397–430.

MICHÁLEK, J.: Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou. Bratislava 1971.

MICHÁLEK, J.: Slovenské národné povsta-

nie v ľudovom rozprávaní. In: Kolektív autorov: Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe. Bratislava 1974, s. 87–148.

KOVAČEVIČOVÁ, S.: Slovenské národné povstanie v ľudovom výtvarnom prejave. In: Kolektív autorov: Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe. Bratislava 1974, s. 225 –254.

KOVAČEVIČOVÁ, S. – SCHREIBEROVÁ, K.: Neprofesionálna výtvarná tvorba s tematikou protifašistického odboja a Slovenského národného povstania. Slov. Národop. 22, 1974, s. 571 –596.

ПРОЗАИЧЕСКОЕ, ПЕСЕННОЕ И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО О СЛОВАЦКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ВОССТАНИИ — ЕГО ЦЕННОСТИ И ВЗАЙМОСВЯЗИ

Резюме

Антифашистская борьба народа проявилась в его художественном творчестве во многих формах. Результаты новейших исследований оценивают его прозаическое, песенное и изобразительное творчество. Речь идет здесь о стихийной реакции на политическое развитие фашизма, который в форме насилия из своего главного очага в гитлеровской Германии проник и на родную землю.

Идейными, так же как и хронологическими рубежами, повлиявшими на развитие и внутреннее содержание этого творчества, были: 1. Раздел Чехословацкой республики на основе мюнхенского соглашения. 2. Словацкое национальное восстание. 3. Освобождение, символизирующее победу над фашизмом и обуславливающее новое свободное развитие республики.

Три вида творчества имеют свои стилистические особенности, которые определяли их самостоятельное развитие и способ бытования. Художественное изображение здесь является в результате материальным продуктом, дальнейшее развитие которого

может проходить независимо от его создателей. Словесное творчество связано с конкретным лицом, с его устным исполнением, без которого оно не существует вообще или не существует в качестве народного творчества. Но здесь еще есть разница между прозаическим и песенным творчеством, так как в первом случае речь идет о сравнительно свободном, импровизированном исполнении, лишь слабо ограниченном формой, в то время как во втором случае это, наоборот, исполнение, скованное стихотворным каноном, а также мелодией.

Основная часть изобразительных произведений антифашистского направления возникла перед восстанием и во время него в качестве специфической формы агитации. Они распространялись в виде листовок, плакатов, стенгазет и газетных иллюстраций. Другую часть изобразительных материалов представляют произведения, созданные по воспоминаниям после освобождения и изображающие личные переживания во время войны и восстания.

Возникновение народных повествований с повстанческой тематикой было вызвано в наибольшей мере Словацким национальным восстанием. Повествование о событиях только что пережитых имело и функцию информировать, распространять сведения, следовательно являлось также специфическим способом агитировать. После освобождения эти случаи переоценивают, обобщают, с фактами обращаются свободнее. Они дорабатываются и формально и со средотачиваются вокруг центральных событий. Эта часть рассказов — воспоминаний отличается прочной стилистической связью с традиционным фольклорным творчеством.

Народная песня в первый период имеет социально-политический характер, критически реагирует на внутреннее политическое развитие. В период подготовки и хода Словацкого национального восстания возникают прежде всего партизанские песни, агитирующие за борьбу за освобождение республики. Внутренне они богато дифференцированы, потому что в жизни участников Словацкого национального восстания

в горах они выполняли различные функции. Для периода после освобождения характерны произведения в виде воспоминаний.

Все эти три вида художественного творчества выражали в идеологически бурное время идеи социальной справедливости, свободы, человеческого достоинства, чешско-словацкого единства и интернационализма. Они опирались при этом на традиции народного сопротивления, а также на творчество рабочего революционного движения.

И в настоящее время возникают произведения, инспирированные периодом фашизма и борьбы против него. Речь идет о творчестве поколения, для которого значение реальности того периода не является аутентичным, а опосредованным. Возвращение к этой тематике не является однако механическим повторением на исторически преодоленном уровне, оно сопровождается творческим интересом. Это живой документ силы и постоянства идейного завета важного периода истории наших народов.

DAS PROSA-, LIED- UND BILDENDE SCHAFFEN DES VOLKES ÜBER DEN SLOWAKISCHEN NATIONALAUFSTAND – SEINE WERTE UND GEGENSEITIGEN BEZIEHUNGEN

Zusammenfassung

Der antifaschistische Kampf des slowakischen Volkes äußerte sich in seinem Kunstschaffen in mehreren Formen. In den neuesten Ergebnissen der Forschung wird das volkstümliche Schaffen im Bereich der Prosa, des Liedes und der darstellenden Kunst entsprechend gewürdigt. Dieses Schaffen war ein spontane Reaktion des Volkes auf die politische Entwicklung zum Faschismus, der von seinem Zentrum in Hitlerdeutschland durch Gewaltmaßnahmen auch auf slowakischen Boden verpflanzt wurde.

Die ideellen und zeitlichen Wendepunkte, die die Entstehung und den Inhalt dieses Schaffens beeinflußten, waren: 1. die Zerschlagung der Tschechoslowakischen Republik auf Grund des Münchner Abkommens, 2. der Slowakische Nationalaufstand

und 3. die Befreiung, die im Sieg über den Faschismus gipfelte und eine neue, freie Entwicklung in der wiedererneuerten Republik anbahnte.

Die drei Gattungen des volkstümlichen Kunstschaffens haben spezifische Merkmale, die durch ihre selbständige Entwicklung und durch die Art ihrer Existenz bedingt waren. Die darstellende Gestaltung eines Gedankens ist in ihrem Endergebnis ein materielles Produkt, dessen weitere Entwicklung unabhängig von ihrem Schöpfer verlaufen kann. Das literarische Schaffen ist an die Person des Schöpfers gebunden und an die mündliche Überlieferung, ohne die es entweder überhaupt oder doch nicht als volkstümliches Schaffen existieren kann. Es besteht jedoch noch ein wesentlicher Unterschied

zwischen dem Prosa- und dem Liedschaffen: bei der Prosa handelt es sich um eine relativ freie, improvisierte Äußerung, die nur lose an die Norm gebunden ist, während das Liedschaffen im Gegensatz zur Prosa eine durch den prosodischen Kanon und durch die Melodie gebundene Schöpfung ist.

Ein Großteil der darstellenden Kunstwerke mit antifaschistischer Orientierung entstand vor dem und während des Slowakischen Nationalaufstandes als eine spezifische Form der Agitation. Sie wurden durch Flugblätter, Plakate, Wandzeitungen und Zeitungsillustrationen verbreitet. Der zweite Teil der bildenden Werke sind Produkte des künstlerischen Schaffens aus der Erinnerung; sie entstanden nach der Befreiung und gestalten eigene Erlebnisse des Schöpfers im Krieg und in der antifaschistischen Widerstandsbewegung.

Die Entstehung volkstümlicher Erzählungen mit dem Thema des Widerstandskampfes wurde größtenteils durch den Slowakischen Nationalaufstand angeregt. Das Erzählen der Ereignisse unmittelbar nach ihrem Erleben geschah in der Absicht zu informieren, Nachrichten zu verbreiten, also ebenfalls auf eine bestimmte Weise zu agitieren. In den Erzählungen, die nach der Befreiung entstanden sind, werden die Ereignisse bereits umgewertet und verallgemeinert, man geht dabei mit den Tatsachen viel freier um, als unmittelbar nach ihrem Ablauf. Die Erzählungen werden in formaler Hinsicht vollkommener gestaltet und zyklisch um die zentralen Ereignisse angeordnet. Diese Gruppe der Erinnerungserzählungen zeigt eine feste stilistische Bindung an die traditionellen Folkloreschöpfungen.

In der ersten Epoche trug das Volkslied einen politisch-sozialen Charakter, es reagierte kritisch auf die damalige innerpolitische Entwicklung. In den Jahren der Vorbereitung und während des Slowakischen Nationalaufstandes entstanden hauptsächlich Partisanenlieder, die zum Kampf für die Befreiung vom faschistischen Joch anfeuerten. Sie sind innerlich stark differenziert, denn die Kämpfer im Slowakischen Nationalaufstand hatten in den Wäldern verschiedene Aufgaben zu erfüllen. Für die Zeit nach der Befreiung sind die Erzählungen aus der Erinnerung charakteristisch.

Alle drei Gattungen des volkstümlichen Kunstschaaffens verkündeten in einer ideell sehr bewegten Zeit Gedanken der sozialen Gerechtigkeit, der Freiheit, der Menschenwürde, der tschecho-slowakischen Einigkeit und der internationalen Zusammengehörigkeit. Sie stützen sich dabei auf die Traditionen des Widerstandskampfes sowie auf Äußerungen der revolutionären Arbeiterbewegung.

Auch heute entstehen noch Werke, die von der Epoche des Faschismus und vom Widerstand gegen ihn inspiriert sind. Es handelt sich dabei um das Schaffen einer Generation, deren Kenntnis des zeitgenössischen Realien nicht mehr authentisch, sondern nur vermittelt ist. Die Rückkehr zu dieser Thematik ist jedoch kein mechanisches Wiederholen auf historisch überwundener Ebene, sondern ein von schöpferischem Engagement begleitetes Schaffen. Es ist ein lebendiges Dokument der Kraft und Dauerhaftigkeit des ideellen Vermächtnisses einer der bedeutendsten Epochen in der Geschichte unserer Völker.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 27, 1979, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
PhDr. Božena FILOVÁ, CSc.

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolic, CSc., doc. PhDr. Emilia Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosálová, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6
Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 27, 1979, № 4

Издаётся четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Е. Гашпарикова

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSUNKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 27, 1979 Nr. 4. Erscheint vier im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 27, 1979, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Anné 27, 1979, No. 4

Parait quatre fois par an, Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

Distributed in the socialist countries

SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland, all other countries, distribution rights held by JOHN BENJAMINS, B. V., P.O. Box 199, Amstelstraat 44, 1007 HA Amsterdam, The Netherlands

